

De paradox van het schrijfonderwijs *we weten hoe het moet, maar*

In september verscheen in de Vlaamse krant *De Morgen* een artikel waarin werd beweerd dat studenten die instromen aan de universiteit “niet meer kunnen schrijven”. Het artikel kreeg heel wat weerklank in de media en zorgde voor een oprisping van verwijten aan het adres van het funderend onderwijs, met als rode draad: er moet meer aandacht gaan naar de ontwikkeling van schrijfvaardigheid in het primair en voortgezet onderwijs. In deze bijdrage verken ik het probleem en zoek naar oplossingen. Dat levert een schijnbare paradox op: op basis van wetenschappelijk onderzoek lijken we over heel wat bruikbare recepten te beschikken voor effectief schrijfonderwijs, maar veel animo om te koken lijkt er niet te zijn

Wat is het probleem?

Herelixca en Verhulst (2014) produceerden een synthese van Nederlands en Vlaams onderzoek naar de taalvaardigheid van jongeren die het funderend onderwijs verlaten en aan het hoger onderwijs beginnen. Daaruit bleek dat er onder de 18-jarigen in Vlaanderen en Nederland heel wat matige schrijvers rondlopen. Ten eerste ontbreekt het bij veel schrijfproducten van 18-jarigen aan een heldere opbouw en structuur, waardoor de centrale boodschap van de tekst onvoldoende duidelijk wordt gecommuniceerd. Ten tweede worstelen veel jongeren met registerkeuze: ze gebruiken een te informele stijl voor tekstsoorten die een zekere formaliteit vereisen of worden daarentegen hyperformeel als dat niet echt nodig of gewenst is. Ten derde worden in veel teksten bepaalde genreconventies (zoals het gepast openen en sluiten van de tekst) onvoldoende gerespecteerd.

Spellingfouten komen ook voor, maar toch vormen die een minder groot probleem dan de voorgaande euvels. Het beschikbare onderzoek geeft aanwijzingen dat 4/5 van de jongeren de spellingregels van het Nederlands goed beheersen en dat ze ook in staat zijn om die toe te passen, tenminste als ze hun aandacht bewust vestigen op spellingcorrectheid. Daar durft het schoentje echter te wringen: schrijfopdrachten vereisen van de schrijvers immers aandacht voor diverse aspecten van het schrijfproduct en -proces (zoals het genereren van relevante ideeën, het opbouwen van de tekst, het mobiliseren van relevante woordenschat, het nastreven van het beoogde schrijfdoel), waardoor er soms te weinig aandacht of zin bij de schrijver overblijft om de tekst ook qua spellingcorrectheid af te werken. Dat verklaart ook waarom jongeren in toetsen en examens die op dictees zijn gebaseerd zeer behoorlijk scoren, maar meer spellingfouten vertonen in functionele schrijfopdrachten. Bonset (2010) raadt leraren daarom aan om (a) leerlingen bewust te maken van het maatschappelijke belang van correct spellen door voorbeelden te geven uit het echte leven; (b) spellingonderwijs niet te beperken tot dictees en gerichte spellingoefeningen, maar aandacht voor spelling ook systematisch te integreren in de revisiefase van functionele, communicatieve, levensechte schrijfopdrachten: leerlingen moeten dus in alle vakken aangezet worden om hun teksten in de afwerkfase op spelling na te kijken; (c) leerlingen toe te laten gebruik te maken van digitale hulpmiddelen en spellingalgoritmes, en (d) samen met leerlingen die dat nodig hebben de algoritmes en regels expliciet door te nemen tijdens de taallessen.

Dat zoveel jongeren matig schrijven is zorgwekkend. Onder invloed van de technologische revolutie is de maatschappij in de 21ste eeuw nog sterker dan voordien een informatie- en communicatiemaatschappij geworden, waarbij mensen, zowel in het beroepsleven als in het maatschappelijke leven en hoger onderwijs, schrijfopdrachten doelgericht moeten kunnen uitvoeren (Nederlandse Taalunie, 2018; Van den Branden, 2015, 2019). De variatie aan tekstsoorten en genres

ijds: wie doet het?

die mensen moeten beheersen is bovendien toegenomen: mensen moeten schriftelijk communiceren in korte memo's, samenvattingen, digitale diapresentaties, verslagen, brieven, emailberichten, tweets, blogberichten, websitepagina's, et cetera. Het is dan ook van het grootste belang dat het onderwijs – vanaf het primair onderwijs – de zeilen hijst om ervoor te zorgen dat elke leerling een voldoende hoog niveau van schrijfvaardigheid – als onderdeel van zijn/haar taalcompetentie – ontwikkelt.

Wat is de oplossing?

Schrijfvaardigheid is een van de best onderzochte vaardigheden als het gaat om de impact van onderwijsinterventies op de ontwikkeling ervan. Zoals uit de recente reviewstudie van Vanbuel, Boderé en Van den Branden (2017) blijkt, kunnen uit het beschikbare onderzoek naar effectief schrijfonderwijs een aantal didactische principes en wenken worden afgeleid waarmee leraren vanaf het primair onderwijs de kracht van hun schrijfonderwijs kunnen verhogen. Uitgangspunt is dat leerlingen niet automatisch betere schrijvers worden door alleen maar veel te schrijven: het uitvoeren van betekenisvolle schrijftaken is belangrijk, maar idealiter wordt in het primair en voortgezet onderwijs dat uitvoeren begeleid en verrijkt met een aantal gerichte interventies en ondersteuningsmaatregelen. Hieronder volgen een aantal factoren waarvan wetenschappelijk onderzoek aantoont dat ze de kracht van schrijfonderwijs verhogen:

1. *Werk met betekenisvolle schrijftaken die leerlingen zinvol en interessant vinden:* "Betekenisvol" houdt in dat de leerlingen niet alleen over een bepaald onderwerp schrijven, maar ook met een bepaald doel en voor een bepaald publiek. Idealiter wordt de tekst daadwerkelijk gelezen door echte lezers (dus niet alleen door de leraar), omdat dat de motivatie van de leerling om de tekst nauwgezet af te werken, verhoogt. Gelezen worden kan aanzetten tot beter schrijven. Leraren doen er daarbij goed aan te kiezen voor onderwerpen en tekstsoorten die de leerlingen zinvol, interessant en relevant vinden.
2. *Benader schrijven als een proces:* Leerlingen moeten leren beseffen dat de eerste versie van een tekst zelden de beste versie is en dat het schrijven van goede teksten een stapsgewijs proces is. In een eerste fase kan het de leerling helpen om de opdracht te analyseren, voorkennis en ideeën te mobiliseren, en desgewenst een schema op te stellen van de mogelijke structuur van de tekst. Het schrijven van de tekst zelf kan het best benaderd worden als een proces van proberen, reflecteren op de kwaliteit van het voorlopige product, reviseren en afwerken. Wanneer leerlingen uitgedaagd worden om zelfregulerend te werk te gaan door onder andere na te denken over het doel van de strategie, concrete schrijfdoelen te bepalen, erover te reflecteren en regelmatig zelf te controleren of ze de strategie goed toepassen en de vooropgestelde doelen bereiken, wordt hun schrijfproduct doorgaans beter.
3. *Strategie-instructie helpt:* Leerlingen leren niet zomaar zelfregulerend te werk te gaan, daarbij behoeven velen in een eerste fase gerichte begeleiding. Strategie-instructie die goed is ingebed in het uitvoeren van betekenisvolle taken blijkt een effectieve maatregel om de schrijfvaardigheid en de zelfregulering van leerlingen in zowel het primair als het voortgezet onderwijs te bevorderen. Leerlingen die leren hoe ze kunnen plannen, (her) schrijven en reviseren, schrijven teksten van hogere kwaliteit. Ze schrijven ook langere teksten en hun schrijfproducten bevatten vaker de gewenste tekstelementen (bv. personages, doelen, acties ...).
4. *Feedback helpt:* Schrijfproducten kunnen gevoeliger worden als de schrijver feedback krijgt. Idealiter is die feedback gericht op de kwaliteit van de tekst (en niet op de persoon van de schrijver), wordt die gegeven op een moment dat de schrijver iets met de feedback kan en wil doen (dus tijdens het schrijfproces), is de feedback concreet en opbouwend, en krijgt de schrijver via de feedback informatie over hoe en waar de voorlopige tekst verbeterd kan worden (zie ook Hattie & Timperley, 2007). Feedback die van volwassenen (leraren) komt, blijkt nog effectiever te zijn dan feedback die van medeleerlingen komt.
5. *Samenwerkend leren helpt:* Samenwerken in duo's of kleine groepjes waarbij zwakere schrijvers hun teksten samen met sterkere schrijvers plannen, reviseren of herschrijven, blijkt de kwaliteit van de schrijfproducten van leerlingen in alle

Het is van het grootste belang dat het onderwijs ervoor zorgt dat elke leerling een voldoende hoog niveau van schrijfvaardigheid ontwikkelt.

Onderzoekers moeten creatiever nadenken over aantrekkelijke en toegankelijke manieren om de resultaten van hun onderzoek aan leraren en studenten van de lerarenopleiding te presenteren.

leerjaren sterk te bevorderen. Samenwerkende leerlingen schrijven kwaliteitsvollere informatieve teksten, ze schrijven langere en betere verhalen en hun persuasieve teksten bevatten meer basiselementen. Dat effect blijkt iets groter te zijn voor de zwakkere schrijvers dan voor de sterke schrijvers. Samenwerkend leren blijkt ook sterk bevorderlijk voor leerlingen die een andere thuistaal hebben dan de instructietaal. Dat is vooral het geval wanneer die leerlingen kunnen samenwerken met leerlingen die moedertaalsprekers zijn van de taal die op school gebruikt wordt, hoewel het inzetten van de thuistaal van anderstalige leerlingen ook een positieve invloed lijkt te hebben: zo kan het bijvoorbeeld twee anderstalige leerlingen (met eenzelfde moedertaal) helpen om even over de schrijfpdracht in hun eigen taal te overleggen, of om bepaalde woorden in een vertaalwoordenboek op te zoeken. Uit een aantal onderzoeken blijkt dat de samenwerking tussen leerlingen het meest effectief is als de leerlingen een duidelijk schrijfdoel hebben en dus goed weten waar ze naartoe werken.

6. *Toon modelteksten en succescriteria:* Het kan leerlingen helpen om modelteksten te analyseren die beantwoorden aan de schrijfdoelen die ze moeten bereiken. Evenzeer kan het leerlingen helpen om expliciete inzichten op te bouwen in de succescriteria voor het schrijven van bepaalde teksten (bijvoorbeeld: wat moet er in een goede uitnodiging staan?). Die succescriteria kunnen in een beginfase van een schrijfproces aangeboden worden of door de leerlingen zelf opgebouwd worden: zo kunnen leerlingen in de voorbereidingsfase (dus vooraleer ze zelf beginnen te schrijven) uitgedaagd worden om drie schrijfproducten van leerlingen van een andere klas of ander leerjaar op volgorde van kwaliteit te leggen en hun criteria voor kwaliteit te expliciteren. Dat kan leiden tot een klassikale bespreking van succescriteria, die vervolgens kunnen dienen als leidraad voor het schrijven van de eigen tekst, het reflecteren op de kwaliteit ervan en het geven van feedback op de schrijfproducten van andere leerlingen.
7. *Integreer moderne technologie in het schrijfonderwijs:* Uit verschillende meta-analyses en syntheses blijkt dat het gebruik van tekstverwerkingsprogramma's (zoals Word) een positief effect heeft op de kwaliteit van de schrijfproducten van leerlingen in alle leerjaren. Voor leerlingen in de eerste jaren van het voortgezet onderwijs blijkt het gebruik van een tekstverwerker een iets grotere impact te hebben dan voor leerlingen in het primair onderwijs. Bovendien blijkt de maatregel erg effectief te zijn voor leerlingen die moeite hebben met schrijven: hun schrijfproducten worden niet alleen beter in het algemeen, hun teksten worden ook langer en zijn beter georganiseerd en gestructureerd. Daarnaast schrijven zwakke schrijvers die een tekstverwerker gebruiken ook minder fouten op het vlak van hoofdletters, leestekens en spelling. Bovendien geven ze aan veel liever te schrijven met een tekstverwerker en zijn ze veel gemotiveerder om te schrijven.

Het beeld dat zich aan de hand van de bovenstaande principes aftekent, is dus helder. Leraren, directies en lerarenopleiders kunnen bezwaarlijk opperen dat het ons aan duidelijke didactische richtlijnen ontbreekt om een effectieve schrijfdidactiek in de praktijk te implementeren. Binnen een structureel talenbeleid wordt niet alleen tijdens het vak taal aan schrijfonderwijs gedaan, maar tijdens alle vakken. Ten eerste is dat nodig omdat de ontwikkeling van schrijfvaardigheid veel oefening behoeft, en die wellicht niet uitsluitend binnen het vak Nederlands kan aangeboden worden. Ten tweede geven de meeste leraren ook tijdens wereldoriëntatie, muzische vorming of technologische opvoeding schrijfopdrachten aan hun leerlingen, wat betekent dat ze van de bovenstaande richtlijnen kunnen gebruikmaken om hun leerlingen te ondersteunen in de ontwikkeling van hun schrijfvaardigheid. Dat idee wordt ook vermeld in *Iedereen Taalcompetent*, een recente visietekst van de Nederlandse Taalunie (2018) over de toekomst van het onderwijs Nederlands. Volgens de auteurs is het vak taal zeer geschikt om in te zoomen op bepaalde schrijfstrategieën, de kenmerken van bepaalde genres, spellingregels, en dergelijke, maar is het evenzeer van het grootste belang dat de begeleiding van schrijfprocessen, het geven van feedback op eerste versies, het inzetten van tekstverwerkers, en het organiseren van samenwerkend leren bij schrijfproducten ook doorgetrokken wordt naar de zaakvakken. De vraag is echter of dat wel in voldoende mate gebeurt.

Een implementatieprobleem?

Uit inspectierapporten blijkt dat de praktijk van het schrijfonderwijs zowel in Vlaanderen als in Nederland onvoldoende tegemoetkomt aan de bovenstaande richtlijnen (voor een synthese, zie Nederlandse Taalunie, 2015). Zo is er een probleem met de tijd die aan schrijfvaardigheid wordt besteed: die is te minimaal, waardoor de meeste leerlingen er niet toe komen om een voldoende aantal betekenisvolle schrijfopdrachten uit te voeren. Ze maken daardoor te weinig schrijfkilometers om echt vooruit te gaan. Dit geldt zowel voor de tijd die binnen het taalonderwijs Nederlands wordt gereserveerd voor schrijfopdrachten en de begeleiding ervan, als voor schrijfopdrachten buiten het vak taal. In Nederland heeft dat onder andere te maken met het accent op leesvaardigheid in de centrale eindexamens, waardoor de focus op schrijven vermindert.

In Vlaanderen blijkt bovendien de kwaliteit van het schrijfonderwijs niet optimaal. Leraren rapporteren dat ze er slechts in vrij minimale mate in slagen om strategie-instructie te integreren in hun schrijfonderwijs. Uit diezelfde gegevens rond gerapporteerd gedrag van leraren kan afgeleid worden dat er te weinig tijd en zorg wordt besteed aan het procesmatige aspect van schrijven. Dat wordt wellicht in de hand gewerkt door het feit dat het begeleiden van schrijfprocessen wordt gepercipieerd als erg arbeidsintensief. Bovendien moeten leerlingen veelal korte teksten schrijven die in taalmethodes kant en klaar worden aangeleverd, waardoor ze te weinig voor de uitdaging worden gesteld om langere, goed samenhangende teksten te schrijven.

Opvallend is dat heel wat leraren in Vlaanderen en Nederland ook aangeven dat ze onvoldoende op de hoogte zijn van de principes van effectief schrijfonderwijs en van het onderzoek dat daarnaar wordt uitgevoerd. Ook voelen veel leraren zich onzeker als het gaat om het evalueren van schrijfproducten en het voorzien van gepaste, voedende feedback. Er gaapt dus met andere woorden een kloof tussen het onderzoek en de onderwijspraktijk. Inspectierapporten suggereren dat er ook een kloof gaapt tussen de taalvakken en de zaakvakken. Leraren lijken minder geneigd om de schrijfprocessen van leerlingen intensief te begeleiden als de leerlingen een tekst voor wereldoriëntatie schrijven: ze focussen dan in de eerste plaats, of zelfs exclusief, op de inhoud.

Ten slotte geven leraren ook aan dat ze nood hebben aan tools en instrumenten die hen kunnen helpen om schrijfvaardigheid te evalueren en op te volgen. Leraren vragen om concrete houvast, zowel op het vlak van (a) goede voorbeelden van schrijftaken die kunnen dienen om de eindtermen voor schrijven te evalueren, (b) goede voorbeelden van beoordelingswijzers die concrete criteria bevatten voor het beoordelen van de schrijfproducten van leerlingen, (c) voorbeelden van het soort feedback dat op basis van die evaluatie kan worden gegeven.

Op zoek naar oplossingen

Uit het bovenstaande kunnen een aantal aanbevelingen worden afgeleid:

- *Zorg voor directere lijnen tussen onderzoekers en leraren:* De principes van een effectieve schrijfdidactiek zijn helder. Het is dus aangewezen dat alle mogelijke kanalen worden opengetrokken om leraren hier rond te informeren: dat kan via websites, onderwijsblogs, taalmethodes, en onderwijstijdschriften, maar ook via nascholingen, onderwijsbegeleiders, lerarenuitwisselingen, didactische conferenties, en uiteraard ook in de lerarenopleidingen. Onderzoekers moeten creatiever nadenken over aantrekkelijke en toegankelijke

Schrijfonderwijs is dus niet alleen taalonderwijs; het kan ook leiden tot beter vakonderwijs.

manieren om de resultaten van hun onderzoek aan leraren en studenten van de lerarenopleiding te presenteren.

- *Stel uitgewerkte voorbeelden van schrijftaken, beoordelingswijzers en evaluatie-instrumenten ter beschikking:* Leraren geven een grote nood aan modellen en voorbeelden aan. Het is dus aangewezen dat een digitale schrijftakenbank wordt opgezet (bijvoorbeeld op Vlaams-Nederlands niveau) waar voor alle leerjaren van het primair en voortgezet onderwijs voorbeelden van schrijftaken en hun beoordeling ter beschikking worden gesteld. Idealiter bevat zo'n bank ook video-opnames van leraren die feedback geven op schrijfproducten van leerlingen.
- *Integreer schrijfvaardigheid in het taalbeleid van scholen:* Taalbeleid draait in eerste instantie niet om het uitschrijven van ronkende taalbeleidsplannen, maar om het bundelen van krachten op de klasvloer. Het draait om het samenbrengen van leraren van de verschillende leerjaren rond één gezamenlijk doel. Schooldirecties kunnen de schrijfvaardigheid van hun leerlingen aanzienlijk verhogen als ze de leraren van verschillende klassen laten samenwerken en elkaar laten inspireren op het vlak van schrijfpulsen. Binnen een taalbeleid op school kunnen door teams van samenwerkende leraren bijvoorbeeld criteria voor specifieke tekstsoorten worden uitgewerkt (met opbouwende moeilijkheidsgraad) die alle leraren gebruiken om de schrijfproducten van leerlingen te beoordelen: zo ontstaat ook voor de leerlingen een veel sterkere coherentie qua eisen, doelen en feedback. Leraren van diverse leerjaren kunnen samen projecten uitwerken waarbij de leerlingen teksten schrijven die echt de deur uitgaan (bijvoorbeeld de uitnodiging voor het grootoudersfeest, een brief aan de gemeentediensten over verkeersveiligheid rond de school). Leerlingen van het ene leerjaar kunnen de lezers zijn van de schrijfproducten van leerlingen van het andere leerjaar (en feedback aanleveren). Leraren van verschillende leerjaren kunnen samen workshops volgen rond het geven van feedback op schrijfproducten of het ontwerpen van relevante, eigentijdse schrijfp opdrachten.
- *Stimuleer teamteaching en samenwerkend leren:* Het begeleiden van schrijfprocessen is een arbeidsintensief proces voor leraren, dat schrikbeelden oproept van nachtelijke correctiesessies en veel uren. Toch is het maar de vraag wat dat correctiewerk uiteindelijk oplevert: de meest effectieve feedback wordt immers gegeven tijdens het schrijfproces, niet erna. Dus loont het dat leraren rondlopen, monitoren en ondersteunen terwijl de leerlingen aan hun schrijftaak werken. Het kan daarbij helpen dat leraren met twee in de klas staan, waardoor het aantal te begeleiden leerlingen meteen halveert. Bovendien kunnen leraren op die manier ook van elkaar leren. Ook het inschakelen van oudere leerlingen als tutors of begeleiders kan correctielast van de schouders van de leraar halen: leerlingen blijken goed in staat te zijn elkaar feedback te geven op voorwaarde dat ze kunnen werken met heldere criteria en scherp zicht hebben

op de schrijfdoelen. Dat levert bovendien een win-win-situatie op, omdat ook de leerlingen kunnen leren uit het geven van feedback aan anderen. Het kan immers hun metalinguïstisch bewustzijn van de kenmerken van goede teksten aanscherpen.

- *Ga aan de praat met methodenschrijvers:* Het taalonderwijs in Vlaanderen en Nederland is grotendeels methodegebaseerd. Leraren maken dankbaar gebruik van de kant-en-klare lessen en invulboeken die commerciële uitgeverijen aanleveren. Het is van belang dat methodemakers worden gesensibiliseerd rond het belang van een voldoende grote variatie aan schrijftaken, een voldoende volume van uitgebreide schrijftaken, en het integreren van schrijftaken in de methodes van alle vakken.
- *Gebruik schrijfopdrachten om het zaakvakonderwijs boeiender, authentieker en relevanter te maken:* Leergebieden als wereldoriëntatie en muzische vorming bieden een rijk potentieel aan uitdagende schrijfopdrachten. Zo kunnen leerlingen de instructies voor het uitvoeren van een wetenschappelijk proefje uitschrijven (en die aan andere leerlingen aanbieden), zelf een wiskundig vraagstuk bedenken en uitschrijven, een kort verhaal schrijven over een historisch personage, of zelf een strip over astronauten maken. Al schrijvend kunnen leerlingen inzichten en kennis van niet-taalvakken beter verwerken, structureren, er conceptueel greep op krijgen, en leren doorgeven. Al schrijvend kunnen leerlingen in contact treden met mensen in de buitenwereld en leerlingen van andere scholen om hun inzichten verder uit te breiden. Tegenwoordig laat moderne technologie toe om wereldwijd andere scholen, leerlingen, experts en andere betrokkenen aan te schrijven in een poging om meer informatie over een bepaald onderwerp uit te wisselen, los te krijgen, ofwel zelf door te geven. Samenvattingen en verslagen van inzichten die leerlingen hebben opgedaan, of van proeven of opdrachten die ze hebben uitgevoerd kunnen via blogs, websites en sociale media wereldwijd worden gedeeld en reacties uitlokken. Het moeten doorgeven van inzichten kan de motivatie van leerlingen om de inzichten überhaupt op te doen, vergroten. Schrijfonderwijs is dus niet alleen taalonderwijs; het kan ook leiden tot beter vakonderwijs.

Conclusie

We leven in een informatie- en communicatiemaatschappij. Hoog tijd om van scholen levendige informatie- en communicatiemaatschappijen te maken, waarin leerlingen doorheen het curriculum boeiende en relevante schrijfkansen krijgen. We weten hoe het moet, dus het is vooral een kwestie van leerlingen in alle vakken een stem en een pen te geven.

Kris van den Branden is hoogleraar taalkunde en lerarenopleider aan de Katholieke Universiteit Leuven. Aan diezelfde universiteit is hij academisch promotor van het Centrum voor Taal en Onderwijs. Hij is de auteur van het boek "Onderwijs voor de 21ste eeuw".

Literatuur

- Bonset, H. (2010). Spelling in het onderwijs: hoe staat het ermee, en hoe kan het beter? *Levende Talen Tijdschrift*, 11, 3-17.
- Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review of Educational Research*, 77(1), 81-112.
- Herelixa, C., & Verhulst, S. (2014). *Rapport Nederlands in het hoger onderwijs: een verkennende literatuurstudie naar taalvaardigheid en taalbeleid*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.
- Nederlandse Taalunie (2015). *Schrijfonderwijs in de schijnwerpers. Naar een betere schrijfvaardigheid van Vlaamse en Nederlandse leerlingen*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.
- Nederlandse Taalunie (2018). *Iedereen taalcompetent. Visie op de rol, de positie en de inhoud van het onderwijs Nederlands in de 21ste eeuw*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.
- Vanbuel, M., Boderé, A., & Van den Branden, K. (2017). *Helpen talenbeleid en taalscreening taalgrenzen verleggen? Een reviewstudie naar effectieve taalstimuleringsmaatregelen*. Leuven: Steunpunt OnderwijsOnderzoek.
- Van den Branden, K. (2015). *Onderwijs voor de 21ste eeuw. Een boek voor leerkrachten en ouders*. Leuven: ACCO.
- Van den Branden, K. (2019). *Rethinking schools and renewing energy for learning. Research, principles and practice*. New York: Routledge.